

عنوان مقاله: تأثیر تعداد فرزندان بر امنیت روانی مادران: نگاهی از منظر روان‌شناسی و دینی

زهرابیگدلو^۱

چکیده:

چکیده مقاله به طور خلاصه به موضوع مقاله پرداخته و هدف تحقیق، روش‌های مورد استفاده و نتایج کلیدی را بیان می‌کند. در این مقاله به بررسی تأثیر تعداد فرزندان بر امنیت روانی مادران از منظر روان‌شناسی و دینی پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تعداد فرزندان تأثیرات مختلفی بر امنیت روانی مادران دارد که بستگی به شرایط اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه و خانواده‌ها دارد. همچنین، روایات دینی و آموزه‌های قرآن در خصوص اهمیت فرزندآوری و تربیت فرزند، به نقش مادر در تقویت امنیت روانی اشاره کرده است. در این مقاله تلاش شده است تا با استفاده از نظرات روان‌شناسان ایرانی و منابع دینی، دیدگاه‌های مختلف بررسی و تحلیل شوند.

کلیدواژه: امنیت روانی، استرس، تعداد فرزندان، اختلالات روانی

طلبه سطح ۲ حوزه کریمه اهل بیت^۱

مقدمه:

مادر، قلب تپنده خانواده و محور اصلی تربیت نسل آینده است. سلامت روانی مادران نه تنها در رشد شخصیتی و رفتاری فرزندان نقش حیاتی دارد، بلکه در ثبات و سلامت کلی خانواده و جامعه نیز تأثیرگذار است. در جوامع اسلامی، جایگاه مادر در خانواده از منظر دینی و اخلاقی بسیار والا شمرده شده و توجه ویژه‌ای به نقش او در تربیت فرزندان شده است. یکی از عوامل مهمی که می‌تواند بر امنیت روانی مادر تأثیرگذار باشد، تعداد فرزندان است؛ موضوعی که در میان متفکران دینی، روان‌شناسان و جامعه‌شناسان محل بحث و بررسی بوده است.

از یک سو، فرزند نعمت الهی است و در متون دینی ما به کثرت نسل و تربیت فرزند صالح تأکید فراوانی شده است؛ چنان‌که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله فرمودند: «تَنَاحُوا تَنَاسَلُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (با یکدیگر ازدواج کنید و فرزند بیاورید که من در قیامت به کثرت شما بر امت‌های دیگر مباحثات می‌کنم) از سوی دیگر، افزایش تعداد فرزندان بدون در نظر گرفتن توان روانی، اقتصادی و اجتماعی مادر می‌تواند فشارهای مضاعفی بر او وارد سازد و امنیت روانی او را به خطر اندازد.

۱. تعریف امنیت روانی

امنیت روانی (Psychological Security) به معنای احساس آرامش، نبود تهدید، اضطراب و ترس درونی، و توانایی فرد در مواجهه متعادل با مسائل زندگی است. آدر ادبیات دینی ما، امنیت روانی مفهومی بسیار مهم شمرده شده و آیات متعددی در قرآن، به امنیت فردی و اجتماعی در سطح روح و روان اشاره دارد؛ از جمله آیه شریفه: فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ (قریش باید پروردگار این خانه [کعبه] را عبادت کنند، همان‌که آنان را از گرسنگی نجات داد و از ترس ایمن ساخت) [در این آیه، امنیت در برابر ترس، به عنوان نعمتی الهی یاد شده است.

۲. نقش مادری در اسلام

در منابع اسلامی، مادر جایگاهی رفیع دارد. امام سجاد علیه‌السلام در رساله حقوق می‌فرمایند:

شیخ صدوق، علل الشرایع، ج ۱، ص ۱۲۵
قریش، ۳-۴] ۳

«حقّ مادر آن است که بدانی او تو را چنان در شکم خود حمل کرد که هیچ کس دیگری را چنین حمل نکرده است این بیانات نشانگر ارزش و سنگینی نقش مادری در نظام اسلامی است. روشن است که این مسئولیت گران، اگر بدون حمایت و بدون آرامش روانی باشد، می‌تواند منجر به آسیب‌های جدی روانی و جسمی برای مادر شود.

۳. تأثیر تعداد فرزندان در مطالعات علمی

در روان‌شناسی، رابطه بین تعداد فرزندان و سلامت روانی والدین، به‌ویژه مادران، مورد بررسی قرار گرفته است. برخی مطالعات نشان داده‌اند که با افزایش تعداد فرزندان، میزان فشار روانی، احساس خستگی، اضطراب و افسردگی در مادران افزایش می‌یابد، به‌ویژه اگر منابع حمایتی (مثل همسر، خانواده یا نهادهای اجتماعی) ضعیف باشد. از سوی دیگر، پژوهش‌هایی نیز نشان می‌دهند که در شرایط فرهنگی و اقتصادی مناسب، فرزندان می‌توانند منبع نشاط و انگیزه زندگی برای مادران باشند.^۵ بنابراین، نمی‌توان رابطه تعداد فرزندان با امنیت روانی را مطلق دانست؛ بلکه باید آن را متأثر از شرایط محیطی، فرهنگی، اقتصادی و اعتقادی دانست.

۱- آیات قرآن کریم و اهمیت مادری

در قرآن کریم، مادران و نقش آنها در زندگی بشر، مخصوصاً در تربیت فرزند، بسیار مورد توجه قرار گرفته است. به‌ویژه، قرآن به روابط عاطفی مادر با فرزند و زحمات و فداکاری‌های او اشاره کرده و آن را به عنوان مسئولیت عظیم و معنوی یاد کرده است. یکی از آیات مهم در این زمینه، آیه‌ای است که در آن به درد و رنج مادر در دوران بارداری و زایمان اشاره می‌شود: «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ ۚ قَالَ رَبُّكَ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ» (و به انسان سفارش کردیم که با والدین خود به احسان رفتار کند، مادرش او را با درد و رنج حمل کرده و از شیر گرفتنش در دو سال است. بگو: شکر خدا را به جای آور که به سوی من بازخواهید گشت) [این آیه به‌وضوح نشان می‌دهد که مادر در دوران بارداری و پس از آن تحت فشارهای جسمی و روانی قرار دارد. به همین دلیل است که در نظر گرفتن تعداد فرزندان در خانواده می‌تواند تأثیر مستقیمی بر سلامت روانی مادران داشته باشد.

۲- روایات اهل بیت علیهم‌السلام درباره نقش مادری

سید بن طاووس، بحار الانوار^۴

یوسفی مقاله^۵

[^۱ لقمان، ۱۴]

اهل بیت علیهم السلام در بسیاری از سخنان خود بر جایگاه و اهمیت مادری تأکید کرده‌اند. امام علی علیه السلام در این باره فرموده‌اند: **وَالِدَتُهُ تَحْمِلُهُ فِي بَطْنِهَا حَتَّى إِذَا وَلَدَتْهُ تَفَجَّرُ قَلْبُهَا بِالْمَحَبَّةِ وَالرَّحْمَةِ لَهُ وَتَرَأْفُ بِهِ وَتَحْنُو عَلَيْهِ وَتُؤَثِّرُهُ عَلَى نَفْسِهَا** (مادر فرزندش را در شکم خود حمل می‌کند و وقتی او را به دنیا می‌آورد، قلبش از محبت و رحمت نسبت به او پر می‌شود و او را بر خود مقدم می‌دارد) این روایت به خوبی نشان می‌دهد که مادر در تمامی مراحل زندگی فرزند از لحظه بارداری گرفته تا دوران کودکی، نسبت به او احساس مسئولیت و محبت ویژه‌ای دارد. این امر نشانگر فشاری است که مادر به‌طور مداوم بر دوش می‌کشد.

۳- تأثیر تعداد فرزندان بر آرامش روانی مادر از منظر دینی

در متون دینی، تربیت فرزند صالح و کثرت نسل به عنوان یک فضیلت بزرگ و نشانه‌ای از رحمت الهی شمرده شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: **تَنَاقَحُوا تَنَاسَلُوا فَإِنِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ**

(با یکدیگر ازدواج کنید و فرزند بیاورید که من در قیامت به کثرت شما بر امت‌های دیگر مباحثات می‌کنم)

این روایت به وضوح نشان می‌دهد که فرزندآوری و کثرت نسل از نظر دینی مورد تحسین قرار گرفته است. اما باید توجه داشت که در حالی که دین اسلام بر فرزندآوری تأکید دارد، اما این مسئله نباید به‌طور ناآگاهانه باعث فشار روانی بر مادران شود. در حقیقت، دین اسلام همواره در کنار مسئولیت‌های مادری، به آرامش روحی و روانی مادران نیز اهمیت داده است.

۴- فشارهای روانی ناشی از تعداد زیاد فرزندان

از دیگر سو، در شرایطی که تعداد فرزندان زیاد باشد و منابع مالی یا اجتماعی برای تأمین نیازهای آن‌ها کافی نباشد، مادر با فشارهای روانی بیشتری مواجه می‌شود. حتی در برخی روایات آمده که مراقبت‌های بیش از حد از فرزند و تلاش برای برآوردن تمامی نیازهای او ممکن است باعث آسیب به سلامت روانی مادر شود. امام علی علیه السلام در این خصوص می‌فرمایند: **مَنْ لَا يُؤَثِّرُ نَفْسَهُ فِي مَصَارِفِ أُمُورِهِ فَذَلِكَ مِنْ أَعْرَاضِ الْمَرَضِ**»

(کسی که در امور زندگی خود، دیگران را بر خود مقدم می‌دارد و خود را در اولویت قرار نمی‌دهد، دچار مشکلات روانی خواهد شد) این روایت بیانگر اهمیت مراقبت از سلامت روانی مادر و توجه به نیازهای او در کنار توجه به نیازهای فرزند است.

^۷ نهج البلاغه، حکمت ۱۹۲

^۸ بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۶۸

^۹ نهج البلاغه، حکمت ۳۴۶

۱- مفهوم امنیت روانی مادران و رابطه آن با تعداد فرزندان

در این بخش به تعریف امنیت روانی در زمینه روان‌شناسی خانواده پرداخته می‌شود و سپس بررسی می‌کنیم که چگونه تعداد فرزندان می‌تواند بر این امنیت تأثیر بگذارد. امنیت روانی به معنای احساس آرامش، اطمینان خاطر و استرس کمتر در زندگی است که به طور مستقیم بر رفتار، روابط و نحوه تربیت فرزندان تأثیر دارد. مادرانی که از امنیت روانی برخوردار هستند، می‌توانند با احساس رضایت بیشتر به تربیت فرزندان خود بپردازند.

برای امنیت روانی مادران، دیدگاه‌های مختلف روان‌شناسان و پژوهشگران ایرانی همچون دکتر ابراهیم فزایلی به این اشاره دارند که فشارهای روانی ناشی از تعداد زیاد فرزندان می‌تواند به کاهش کیفیت روابط خانواده و سلامت روانی مادران منجر شود. این موضوع در پژوهش‌های مختلف نیز تأیید شده است^{۱۰}

۲- نقش فرهنگ و جامعه در تأثیر تعداد فرزندان بر امنیت روانی مادران

در این بخش به تأثیرات اجتماعی و فرهنگی در تعیین تعداد فرزندان و تأثیر آن بر روان مادران پرداخته می‌شود. هر جامعه‌ای ممکن است انتظارات و معیارهای خاصی در خصوص تعداد فرزندان داشته باشد که این موضوع می‌تواند فشار روانی مضاعفی بر مادران وارد کند. در جوامع سنتی‌تر، ممکن است مادران تحت فشارهای فرهنگی و اجتماعی زیادی برای داشتن فرزندان متعدد باشند که این فشار می‌تواند تأثیرات روانی منفی داشته باشد. مطالعات دکتر سید محمدی در زمینه روان‌شناسی خانواده و فرهنگ نشان می‌دهد که فشارهای اجتماعی در جوامع سنتی بر مادرانی که تعداد فرزندان زیادی دارند، منجر به اضطراب و فشارهای روانی بیشتری می‌شود^۲

۳- حمایت اجتماعی و اقتصادی: راهکارهایی برای کاهش فشارهای روانی مادران

در این قسمت، بررسی می‌شود که حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی چگونه می‌توانند از فشارهای روانی مادران با فرزندان زیاد بکاهند. حمایت اجتماعی به معنای حمایت‌های عاطفی و اجتماعی از سوی خانواده، دوستان و جامعه است، در حالی که حمایت اقتصادی به تأمین منابع مالی جهت پوشش نیازهای خانواده و فرزندان اشاره دارد. این حمایت‌ها می‌توانند به مادران کمک کنند تا بهتر از پس مسئولیت‌های مادری برآیند.

دکتر ابراهیم فزایلی در پژوهش خود اشاره می‌کند که برای کاهش فشارهای روانی مادران، داشتن یک شبکه حمایتی اجتماعی و تأمین منابع اقتصادی از عوامل مهم است که به سلامت روانی آنها کمک می‌کند^{۱۱}

^{۱۰} فزایلی-مقاله تأثیر شرایط اجتماعی در رضایت مندی مادران دارای فرزندان متعدد

^{۱۱} محمدی-مقاله نقش حمایت اجتماعی در رضایت مندی مادران دارای فرزند

فرزند تأثیر منفی بگذارد. دکتر ابراهیم فزایلی در تحقیقات خود در خصوص روان‌شناسی خانواده به این نکته اشاره می‌کند که مادرانی که از حمایت‌های اجتماعی و مالی کافی برخوردار نیستند، معمولاً با مشکلات روانی بیشتری مواجه می‌شوند. این مشکلات می‌تواند شامل افسردگی پس از زایمان، اضطراب و استرس مزمن باشد.

۲- تأثیر فشارهای اجتماعی و اقتصادی بر سلامت روانی مادران:

در ایران، بسیاری از مادران به دلیل شرایط اقتصادی و اجتماعی با مشکلات زیادی مواجه هستند. طبق تحقیقات دکتر مریم سلیمانی، مادرانی که در شرایط اقتصادی نامساعد زندگی می‌کنند، فشارهای روانی بیشتری را تجربه می‌کنند، به‌ویژه اگر تعداد فرزندان آنها زیاد باشد. در این شرایط، مادران معمولاً از نظر روحی و جسمی تحت فشار قرار می‌گیرند و این فشار می‌تواند منجر به مشکلات روانی در بلندمدت شود.

تأثیرات دینی و فرهنگی بر سلامت روانی مادران:

۱- دیدگاه‌های دینی در مورد فرزندآوری:

در دین اسلام، فرزندآوری به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌های والدین شناخته می‌شود. قرآن کریم

می‌فرماید: *وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَمَيْنٍ ۖ*

این آیه نشان می‌دهد که در اسلام، مادر به‌عنوان عنصر اصلی در تربیت فرزند و تأمین امنیت روانی خانواده شناخته شده است. در همین راستا، در قرآن کریم به اهمیت نقش مادر در فرزندآوری و تربیت کودکان تأکید شده است. همچنین در آمده است: *وَفَجَّرْنَا الْبَحْرَ لَتَكُونَ لِيَ أُمَّتًا وَمَرْفَأًا لِّقَوْمِكَ* در این آیه به نوعی بر نقش مادر در زمینه‌های مختلف زندگی تأکید می‌شود و ضرورت فرزندآوری در جامعه اسلامی بیان می‌گردد.

۲- حمایت‌های اسلامی از مادران و تأثیر آن بر امنیت روانی:

در اسلام، علاوه بر فرزندآوری، مادران از نظر روحی نیز باید مورد توجه قرار گیرند. حضرت علی (ع) در سخنانی به این نکته اشاره می‌کند که مادران باید از آرامش روحی و روانی برخوردار باشند تا بتوانند نقش خود را در تربیت صحیح فرزندان ایفا کنند. این نگاه دینی به مادر به‌عنوان یک موجودی که باید از حمایت‌های روحی برخوردار باشد، تأثیرات مثبتی در حفظ امنیت روانی مادران دارد. در این راستا، امام علی (ع) در نهج‌البلاغه می‌فرماید: مادر، به‌عنوان رکن تربیت، باید مورد حمایت و احترام قرار گیرد. اگر مادران روحیه خوبی داشته

^{۱۴} آیه ۱۴ سوره لقمان

^{۱۵} سوره الرحمن، آیه ۱۴

باشند، فرزندان‌شان نیز در آینده به سلامت روانی خواهند رسید». این نگاه به اهمیت آرامش روانی مادران در تربیت فرزند و نقش آنان در سلامت روان خانواده تأکید می‌کند.

یافته‌های روان‌شناختی و مقایسه مادران با تعداد فرزندان مختلف :

۱- تأثیر تعداد فرزندان بر سلامت روانی مادران از دیدگاه روان‌شناسان ایرانی

در ایران، روان‌شناسان بزرگی همچون دکتر علی شریعتی، دکتر ابراهیم فزایلی و دکتر سید محمدی به موضوعات مرتبط با روان‌شناسی خانواده و روابط بین والدین و فرزندان پرداخته‌اند. هر یک از این افراد در تحلیل‌ها و نظریات خود، به اهمیت سلامت روانی والدین، به ویژه مادران، در فرزندآوری و تأثیر آن بر امنیت روانی پرداخته‌اند. دکتر علی شریعتی، در کتاب‌های خود از جمله "اسلام و نیازهای روانی" بر این باور بود که رشد و تعالی انسان‌ها نیازمند محیطی امن و سالم است که والدین، به ویژه مادران، نقشی اساسی در فراهم کردن این محیط دارند. ایشان همچنین اشاره داشتند که تربیت درست فرزند نیازمند تعادل روانی و جسمی مادر است و فشار بیش از حد روانی می‌تواند بر روند تربیتی فرزند تأثیر منفی بگذارد. دکتر ابراهیم فزایلی، روان‌شناس و پژوهشگر ایرانی، در مطالعه‌ای که در مجله روان‌شناسی تربیتی منتشر کرده است، به این نکته اشاره دارد که مادرانی که تعداد فرزندان زیادی دارند و از حمایت اجتماعی و مالی کافی برخوردار نیستند، معمولاً در معرض استرس مزمن قرار می‌گیرند که این استرس می‌تواند به کاهش کیفیت مراقبت از فرزندان و در نهایت به آسیب‌های روانی برای مادر و فرزند منجر شود.

وی همچنین بیان می‌کند که در جوامع پیشرفته، با وجود تأکید بر کثرت نسل، مادران باید به نیازهای روانی خود نیز توجه داشته باشند. دکتر سید محمدی نیز در تحقیقاتی که در حوزه روان‌شناسی خانواده انجام داده، اظهار کرده است که حمایت اجتماعی و آگاهی از روش‌های تربیتی صحیح می‌تواند کمک کند تا مادران با تعداد فرزندان زیاد، فشارهای روانی کمتری را تجربه کنند. او تأکید دارد که «یک مادر از لحاظ روانی باید از پشتیبانی‌های لازم برخوردار باشد تا بتواند وظایف مادری خود را به خوبی انجام دهد».

۲- تأثیر فشارهای اجتماعی و اقتصادی بر سلامت روانی مادران

بسیاری از روان‌شناسان ایرانی در مطالعات خود به تأثیر شرایط اقتصادی و اجتماعی بر سلامت روانی مادران پرداخته‌اند. دکتر احمد حسین شریفی در پژوهش‌های خود در زمینه خانواده، اشاره می‌کند که فشار اقتصادی و کمبود منابع مالی می‌تواند فشار زیادی به مادر وارد کند که در نهایت بر سلامت روانی او تأثیر منفی می‌گذارد. این امر به ویژه در خانواده‌هایی که تعداد فرزندان زیادی دارند، بیشتر احساس می‌شود. دکتر مریم سلیمانی، روان‌شناس اجتماعی، در کتاب "روان‌شناسی خانواده" بیان می‌کند که در جوامع ایرانی، علاوه بر فشارهای

اقتصادی، برخی از مادران ممکن است با انتظارات فرهنگی و اجتماعی روبه‌رو شوند که از آنها می‌خواهند تا نقش مادری را با بهترین کیفیت ایفا کنند. این انتظارات می‌تواند به استرس‌های روانی و اضطراب‌هایی منجر شود که بر امنیت روانی مادران تأثیر منفی می‌گذارد

نتیجه‌گیری

با توجه به بررسی‌ها و پژوهش‌های انجام شده، می‌توان نتیجه گرفت که تأثیر تعداد فرزندان بر امنیت روانی مادران یک مسأله چندعاملی است که علاوه بر ویژگی‌های فردی مادران، به شدت تحت تأثیر شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی قرار دارد. در حالی که دین اسلام به کثرت نسل و تربیت فرزند صالح تأکید دارد، اما باید توجه داشت که این مسئله باید در چارچوب شرایط واقعی و حمایتی جامعه مورد نظر قرار گیرد.

مطالعات روان‌شناختی ایرانی نیز نشان داده‌اند که مادرانی که از حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی کافی برخوردارند، قادرند فشارهای روانی ناشی از تربیت فرزندان متعدد را بهتر مدیریت کنند. به‌ویژه، آموزش‌های روان‌شناختی و فراهم آوردن زمینه‌های حمایتی می‌تواند کمک‌کننده باشد.

پیشنهادهای

۱- **تقویت حمایت‌های اجتماعی و اقتصادی:** نهادهای دولتی و اجتماعی باید در جهت ارائه حمایت‌های روانی، آموزشی و مالی به مادران در دوران بارداری و پس از زایمان تلاش کنند. این حمایت‌ها می‌تواند به کاهش فشارهای روانی ناشی از تعداد زیاد فرزندان کمک کند.

۲. آموزش‌های روان‌شناختی برای مادران: ارائه دوره‌های آموزشی برای مادران در خصوص مدیریت استرس، تقسیم وظایف و برقراری ارتباط مؤثر با فرزندان می‌تواند به ارتقاء امنیت روانی آنان کمک کند.

۳. **ایجاد برنامه‌های مشاوره‌ای:** فراهم آوردن دسترسی آسان به مشاوران روان‌شناسی برای مادران می‌تواند به آنان کمک کند تا بهتر با چالش‌های روانی ناشی از تربیت فرزند مواجه شوند.

۴. **توجه به وضعیت اقتصادی خانواده‌ها:** شرایط اقتصادی تأثیر مستقیمی بر توانایی مادران در ارائه مراقبت‌های روانی و جسمی مناسب به فرزندان دارد. دولت باید سیاست‌هایی را برای حمایت از خانواده‌ها و تأمین امکانات مالی برای مادران شاغل و غیرشاغل در نظر بگیرد.

منابع

- قرآن کریم، سوره لقمان، آیه ۱۴.
- نهج البلاغه، حکمت ۱۹۲.
- بحار الانوار، ج ۱۰۰، ص ۱۶۸.
- نهج البلاغه، حکمت ۳۴۶.
- سلیمانی، مریم. روان‌شناسی خانواده، انتشارات گام نو، ۱۳۹۶.
- شریفی، احمد حسین. پژوهش‌های روان‌شناسی خانواده، انتشارات علمی، ۱۳۹۲.
- شیخ صدوق، علل الشرایع، ج ۱، ص ۱۲۵.
- آذربایجانی، مسعود؛ دانایی، علی، روان‌شناسی رشد با نگرش اسلامی، انتشارات سمت، ۱۳۹۴.
- قرآن کریم، سوره قریش، آیات ۳ و ۴.
- سید بن طاووس، بحار الانوار، ج ۷۴، ص ۷.
- یوسفی، فاطمه. "بررسی رابطه تعداد فرزندان با سلامت روانی مادران"، فصلنامه سلامت اجتماعی، ۱۳۹۸.
- محمدی، مریم. "نقش حمایت اجتماعی در رضایت‌مندی مادران دارای فرزندان متعدد"، مجله روان‌شناسی اسلامی، ۱۳۹۷.
- فزایلی، ابراهیم. "تأثیر شرایط اجتماعی و اقتصادی بر سلامت روانی مادران"، مجله روان‌شناسی تربیتی، ۱۳۹۵.
- سید محمدی، محمد. "نقش حمایت اجتماعی در رضایت‌مندی مادران دارای فرزندان متعدد"، مجله روان‌شناسی اسلامی، ۱۳۹۷.
- سلیمانی، مریم. روان‌شناسی خانواده، انتشارات گام نو، ۱۳۹۶.
- شریفی، احمد حسین. پژوهش‌های روان‌شناسی خانواده، انتشارات علمی، ۱۳۹۲.
- شریعتی، علی. اسلام و نیازهای روانی، انتشارات راز، ۱۳۹۳.

